

TÖRÖK ENIKŐ

*A soproni ideiglenes kataszteri térképtár, 1857–1860**

A Habsburg Birodalomban 1822-ben rendelték el, hogy minden tartományban, ahol a kataszteri felmérés a 200 négyszög mérföldet eléri, térképtárost (térképtárnok, Mappenarchivar) kell alkalmazni. Az 1824. évi felmérési utasítás is megerősítette ezt a rendelkezést.¹

Az 1854. évi, a pénzügyigazgatósági kerületi osztályoknak szóló hivatali utasítás és az 1856. évi felmérési utasítás is rendelkezett a magyarországi térképtár felállításáról, amikor, úgymond, eljön annak az ideje. A térképtár feladatai közé tartozott azoknak a felmérési munkarészeknek az őrzése, amelyek a felszólalásokhoz, a kiigazításokhoz, a nyilvántartásokhoz, az országhatár-felmérésekhez, a térkép- és jegyzőkönyvmásolatok elkészítéséhez, a térképek litografálásának előkészítéséhez és az egyéni birtokívek összeállításához szükségesek.²

Már 1856-ban igény mutatkozott a földbirtokosok, például hg. Esterházy Pál részéről arra, hogy a tagosításokhoz, elkülönítésekhez és különféle birtokrendezésekhez másolatot kaphassanak a részletes felmérésekből, térítés ellenében. Vacano Fülöp felmérési igazgató is támogatta a felmérési munkarészek másolásának biztosítását. Javaslatára szerint a felmérési személyzet munkaidőn kívül végezhetné a másolást, vagy bérmunkásokat (Akkordarbeiter) alkalmazhatnának erre a feladatra, munkájukat a felmérési felügyelő vagy a térképtáros ellenőrizhetné. A

földbirtokosokat viszonzásul kötelezte volna arra, hogy a birtokviszonyokban beállt változásokat jelentsék a kataszteri hivataloknak, és azokat helyszíni ellenőrzést követően a mérnökök az eredeti térképre kárminvörös színnel be tudták volna vezetni. Vacano azt is fontosnak tartotta, hogy a magyarországi kataszteri térképeket ne színezzék, csak úgy írják meg, ahogy a litografálásához előkészített példányokat: csak az utakat, folyókat és épületeket jelöljék halvány színekkel, a művelési ágakat ne színezzék. Ezt azzal indokolta, hogy a térképek színezése miatt a nedvesség deformálja a papírt, ami nem teszi lehetővé pontos birtokrendezést, másrészt a változások vezetése sem lesz elég jól látható az eredeti térképen. A színezés elhagyásával több idő jut a pontos területszámítás elvégzésére a téli munkaszakaszban. Alois Hawliczek, a bécsi kataszteri főigazgatóság felmérési referense is támogatta Vacano javaslatát. Kiemelte, hogy az eredeti térképek színezését már 1849-ben eltörölték abban az esetben, ha egy új tartomány felmérése kezdődött, mivel a színezés miatt a térkép nem őrzi meg eredeti geometriai pontosságát.³

A főigazgatóság nem engedélyezte, hogy a felmérési alkalmazottak másolják a térképeket és a jegyzőkönyveket, hanem hozzáálltak a soproni térképtár kialakításához, illetve a bécsi központi térképtár (Zentralmappenarchiv) és a háromszögelési iroda (Triangulierungskalkulbureau)

* A bécsi kutatásaimat (2015, 2017) a Klebelsberg Kuno-ösztöndíj támogatásával végeztem. Ezúton is köszönöm Oross Andrásnak, a bécsi magyar levéltári delegátusnak a kutatásban nyújtott segítségét.

1 Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammerarchiv und Finanzministerium (= ÖStA, FHKA NHK) Katasterabt. Akten 409. 40150/1857. *Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Katasters in Folge des 8. und 9. Paragraphes des Allerhöchsten Patentes vom 23. December 1817 angeordneten Landes-Vermessung*. Wien, 1824. 86. A horvátországi térképtárakról I. MIRELA SLUKAN: *Katastarska dokumentacija Arhiva mapa u Hrvatskom državnom arhivu. Arhivski vjesnik*, 43. (2000) 141–143. A felmérési utasításokról I. REISZ T. CSABA: A kataszteri felmérési utasítások. *Catastrum*, 2. (2015) 1:3–10.

2 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 425. 24574/1858. TÖRÖK ENIKŐ: A „földképi”, azaz felmérési igazgató hatásköre az 1854. évi előírások szerint. *Catastrum*, 4. (2017) 2:22., 25. *Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Katasters in Folge der Allerhöchsten Patente vom 23. Dezember 1817 und vom 20 October 1849 angeordneten Landes-Vermessung*. Wien, 1856. 4., 23., 72., 83. A német nyelvű utasítás és annak modern magyar fordítása – Tuza Csilla munkája – elérhető a *Catastrum* honlapján (www.catastrum.hu).

3 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 384. 3666/1856., 390. 6549/1856., 390. 6614/1856.

alkalmazottait bízták meg ezzel a feladattal, vagyis az érintett dokumentumok egy részét el kellett küldeni Bécsbe. A központi térképtár számára külön utasításban szabályozták a soproni adókerület térképeinek másolását: *Instruction für das k.k. Centr. Mappen-Archiv über das Verfahren bey Anfertigung der von Privat-Partheyen nachgesuchten Catastral-Mappen- u. Protocolls-Copien, des Ödenburger Statthalt.-Gebieths*. A munkát a főigazgatóság felmérési felügyelője, Karl Kummer Ritter von Kummersberg (1797–1877) és a háromszögelési iroda számvizsgálója, Karl Graf ellenőrizte. A központi térképtár és a háromszögelési iroda alkalmazottai (Karl Graf, Konstantin Bodnarz, Ferdinand Haumer, Johann Loos, Anton Lesk, Eduard Bauer, Emanuel Czulik, Johann Marek, Franz Koffer, Stefan Marincovich, Josef Schimek) végezték a másolást munkaidőn kívül az iroda helyiségeiben. 1857. szeptember közepén küldte el a soproni ideiglenes térképtár 12 burgenlandi település (Szarvkő, Tormafalu, Lorettom, Szárazvám, Lajtaszentmiklós, Lajtaújfalu, Radafalva, Pecsényéd, Siklósd, Büdöskút, Lajtaszék, Vimpác) szelvényeit és jegyzőkönyveit ládákba csomagolva Bécsbe, és következő év májusára készültek el a munkával. A másolatokat hg. Esterházy lajtaújfalui bányahivatala rendelte meg, és csaknem 700 forintot fizetett értük.⁴

Karl Rolke, a térképtár vezetője (1857–1858)

1856 végére 94 négyszögmérföldet ért el a felmért terület nagysága a soproni adókerületben, és a munkaterv s0zerint a következő év végére megközelítőleg 634 négyszögmérfölddel számoltak. (1857. október végén már 634,6 négyszögmérföldnél tartottak.) Ezért 1857 első felé-

ben elrendelték a soproni ideiglenes térképtár (provisorisches Mappenarchiv in Ödenburg) felállítását, amelyben egy kerületi mérnök (Distriktsgeometer) látja el a térképtárosi feladatokat és bér munkásokat alkalmaznak. Vacano és Forst Lőrinc soproni pénzügyi főtanácsos a csehországi származású Eberhardt Hugó (Libkovice, 1825–1826 k. – ?, 1897. 09. 15.) 4. oszt. mérnököt javasolta erre a posztra. Hawliczek azonban nem támogatta ezt a kezdeményezést, mivel Eberhardt fiatal és egészséges volt, valamint nem rendelkezett kellő tapasztalattal, ezért őt inkább terepmunkára küldték. Ellenben Karl Rolkét alkalmasnak találta Hawliczek, és július 7-ével meg is bízták a térképtár vezetésével, de nem nevezték ki térképtárosnak.⁵

A morvaországi Karl Rolke (Lanškroun, 1822. 10. 27. – ?, 1862) nem volt sokkal idősebb Eberhardtnál, de sokat betegeskedett. Két osztályt végzett szülővárosában, gyakorlatban sajátította el a felméréshez szükséges műszaki ismereteket. 1841-ben kisegítőként (Gehilfe) dolgozott a csehországi kataszteri felmérésnél. 1845-től Galíciában segéd, ahol 1852-ben 4. osztályú, 1855-ben pedig 3. osztályú mérnökké léptették elő. Bukovinából rendelték Magyarországra, 1856. június 6-tól vett részt a soproni adókerület részletes felmérésében. Júliusban viszont a térképtár vezetésével bízták meg, ő vette át a beérkezett felmérési dokumentumokat, ellenőrizte a bér munkások munkavégzését.⁶

1857 februárjában a főigazgatóság megbízta a soproni pénzügyigazgatási osztályt a térképtár elhelyezésére alkalmas épület kiválasztásával. Mitis Ferdinánd, a soproni pénzügyigazgatási osztály és a soproni kerületi adóbizottmány elnöke az I. felmérési felügyelőség épületét – a Tibolth Károly (1806–1873) hely-

4 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 390. 6549/1856., 399. 6592/1857., 408. 37433/1857., 425. 27069/1858.

5 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 390. 6549/1856., 402. 14646/1857., 404. 22369/1857., 406. 30276/1857., 409. 40150/1857. Eberhardtról l. ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 328. 1147/1853. Halálozások. *Kataszteri Közlöny*, 6. (1897) 10:235.

6 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 397. 1051/1857., 398. 3645/1857., 399. 6640/1857., 404. 22195/1857., 405. 27328/1857., 406. 30276/1857., 454. 34105/1859., Bücher 147. *Schematismus des Königreichs Böhmen (= Schematismus Böhmen)*, 1841:39. *Provinzial Handbuch der Königreiche Galizien und Lodomerien (= Handbuch Galizien)*, 1845:94., 1846:92., 1847:99., 1848:123., 1849:80., 1850:80., 1851:197., 1852:183., 1853:197., 1854:203., 1855:172. A sematizmusok és az 1859. évi minősítési táblázat adatai ellentmondanak Rolke kataszteri munkaviszonyának kezdetét illetően, a minősítési táblázat szerint 1849. október 10-től dolgozott a kataszternél.

■ Tibolth Károly háza (524. hrsz.) a kataszteri térképen, 1856 (MNL OL, S 78 - 207. téka - Sopron - 92.)

tartósági tanácsostól három évre bérelt, 524. hrsz., 338. házsámú egyemeletes házát, ma Várkerület 27. – nem tartotta megfelelőnek a térképtár elhelyezésére, mert az 1857. április 21-ei tűzvész alkalmával is nagy károkat szenvedett. Viszont nem találtak megfelelő helyet, így ideiglenesen a felügyelőség épületében kaptak helyet a térképtár alkalmazottai és az iratok. A dokumentumok elhelyezésére és a másolás-hoz még berendezésre (polcok, asztalok, székek stb.) és munkaeszközökre volt szükség. 1858 februárjára sikerült berendezni a térképtárat.⁷

1857 őszén a főigazgatóság elrendelte a litografálás előmunkálatainak megkezdését, és személyzetet is rendeltek a feladathoz: Wenzl Prochaskát, Johann Baadert, Wenzel Melchiart (helyette végül Kasimir Klamutot) és Adam Piotrowskit. Wenzl Prochaska (Prostibor, 1787. 07. 17. – ?) Csehországban uradalmi mérnökként sajátította el a műszaki ismereteket, és 1820-tól dolgozott a kataszteri felmérésnél, 1849-től 1. oszt. mérnökként. Részt vett Csehország és Galícia felmérésében, 1854-től a lemergi térképtárban, 1856-tól Bukovinában, a csernyivci térképtárban a térképek litografálásra történő előkészítésével foglalkozott, de ott már a munka előrehaladása miatt nem volt rá szükség. Mivel fizikailag nem volt alkalmas a terepmunkára, így a soproni térképtárba helyezték. Johann Baader (Soběslav 1812. 04. 05. – ?, 1862) a strážnicei főiskola elvégzése után erdőhivataloknál és 1829-től a kataszternél gyakorlatban szerezte meg a felméréshez szükséges ismereteket, Csehországban, majd Galíciában dolgozott. 1856-tól vett részt a magyarországi felmérésben, 1857-ben nevezték ki

1. oszt. mérnökké, és tüdőbetegsége miatt az év végén a térképtárban kapott állást. Wenzel Melchiar 1. oszt. segédet Bukovinából helyezték volna át, de végül is Bukovinában még szükség volt rá, így helyette Kasimir Klamutot vették fel. Klamut (Lviv, 1830. 09. 30. – ?) a lvivi technikumban szerzett műszaki ismereteket, 1849-ben néhány hónapot a kataszteri felmérésnél töltött gyakornokként, majd 1854-ig katonai szolgálatot vállalt. 1854-ben négy hónapon át Galíciában útmesterként alkalmazták. 1856. november 26-án 3. oszt. segédként került a soproni adókerületbe, 1857. december 4-én 2. oszt. segédként helyezték a térképtárba, de nem sokáig dolgozott ott, mert 1858. május elején Galíciába távozott. Adam Piotrowski (Żywiec, 1836. 10. 29. – ?) a krakkói egyetemen sajátította el a műszaki ismereteket. 1854-től dolgozott a kataszternél Galíciában, 1856-tól pedig Magyarországon. 1857. október 15-én 2. oszt. segédként került a térképtárba, de következő év április 29-től ismét terepre küldték.⁸

1857 szeptemberében a főigazgatóság az egy időben felállított tiroli és magyarországi térképtárba is elküldte azon utasítások és rendeletek jegyzékét, amelyek a térképtáros vagy annak kinevezéséig a térképtár vezetőjének a munkáját meghatározták. A 12 tételes jegyzékben első helyen szerepelt a tartományi térképtárak működésére vonatkozó 1826. évi utasítás: *Instruction für die k.k. Provincial-Catastral-Mappen-Archive (Behandl. u. Verwahr. der Vermessungs-Operate)*. A későbbiekben kiadott rendeletek a felmérési dokumentumok másolását, annak árszabását és magánszemélyek számára történő értékesíté-

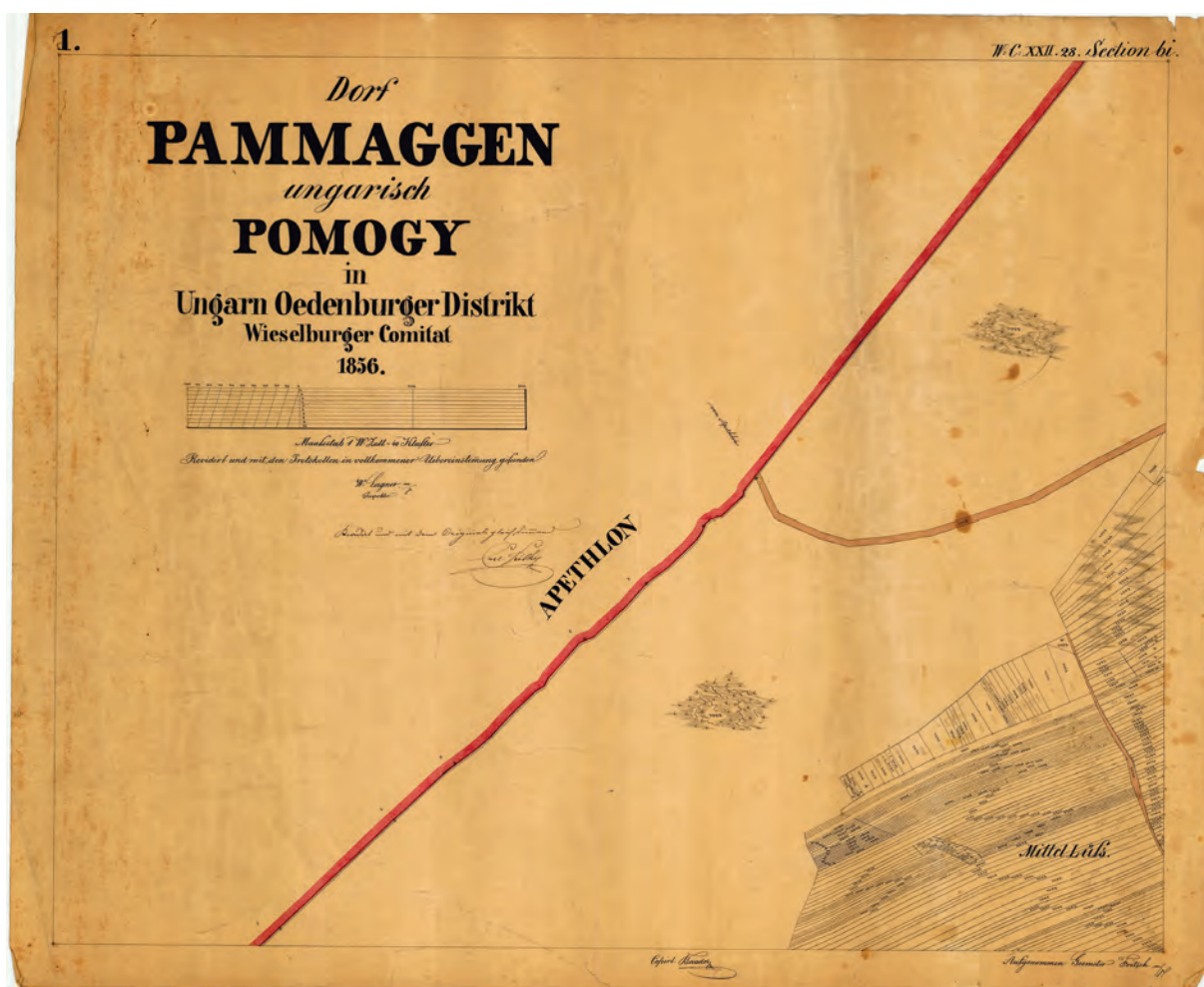
7 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 386. 4519/1856., 390. 6549/1856., 401. 12356/1857., 404. 22369/1857., 416. 4883/1858., 422. 16993/1858. *Parzellen-Protocoll der Gemeinde Stadt Oedenburg*. 1857. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (= MNL OL), S 79 Kataszteri Gyűjtemény, Iratok (= S 79) - No. 830/1. *Auszug der Wohnhäuser aus dem Parzellen-Protocolle der Gemeinde Stadt Oedenburg*. 1856. MNL OL, S 79 - No. 830/3. *Häuser Verzeichniss der Königl. Freistadt Oedenburg*. 1856–1857. MNL OL, S 79 - No. 830/5. *Königliche Freistadt Oedenburg*. [1:1440]. 1856. MNL OL, S 78 Kataszteri Gyűjtemény, Térképek - 207. téka - Sopron - 92. Tibolth kereszteléséről I. FamilySearch, gyászjelentése: PANDeA. Az anyakönyvekről és a gyászjelentésekről I. REISZ T. CSABA: A katasztertörténeti prozopográfia forrásai. Anyakönyvek, iskolai értesítők, gyászjelentések. *Catastrum*, 4. (2017) 3:14–18.

8 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 375. 1026/1856., 390. 6837/1856., 390. 6840/1856., 396. 9427/1856., 409. 40234/1857., 404. 22016/1857., 412. 47641/1857., 415. 2154/1858., 419. 9677/1858., 420. 9911/1858., 422. 17048/1858., 426. 29472/1858., 454. 34105/1859., 457. 41950/1859., 660. 34696/1858., Bücher 146. *Schematismus des Königreichs Böhmen (= Schematismus Böhmen)*, 1839:37., 39, 1840:42., 1841:41., 1842:42., 1843:42. *Provinzial Handbuch der Königreiche Galizien und Lodomerien (= Handbuch Galizien)*, 1845:96., 1846:93–94., 1847:101., 1848:124., 1849:81., 1850:82., 1851:199–200., 1852:186., 1853:200., 202., 1854:206., 208., 1855: 73., 175.

sét, a térképek litografálásra történő előkészítését szabályozták. A litográfiákhoz az állami hivatalok az 1850-es évek rendeletei szerint a papír- és a nyomtatási költségek megtérítésével juthattak hozzá.⁹

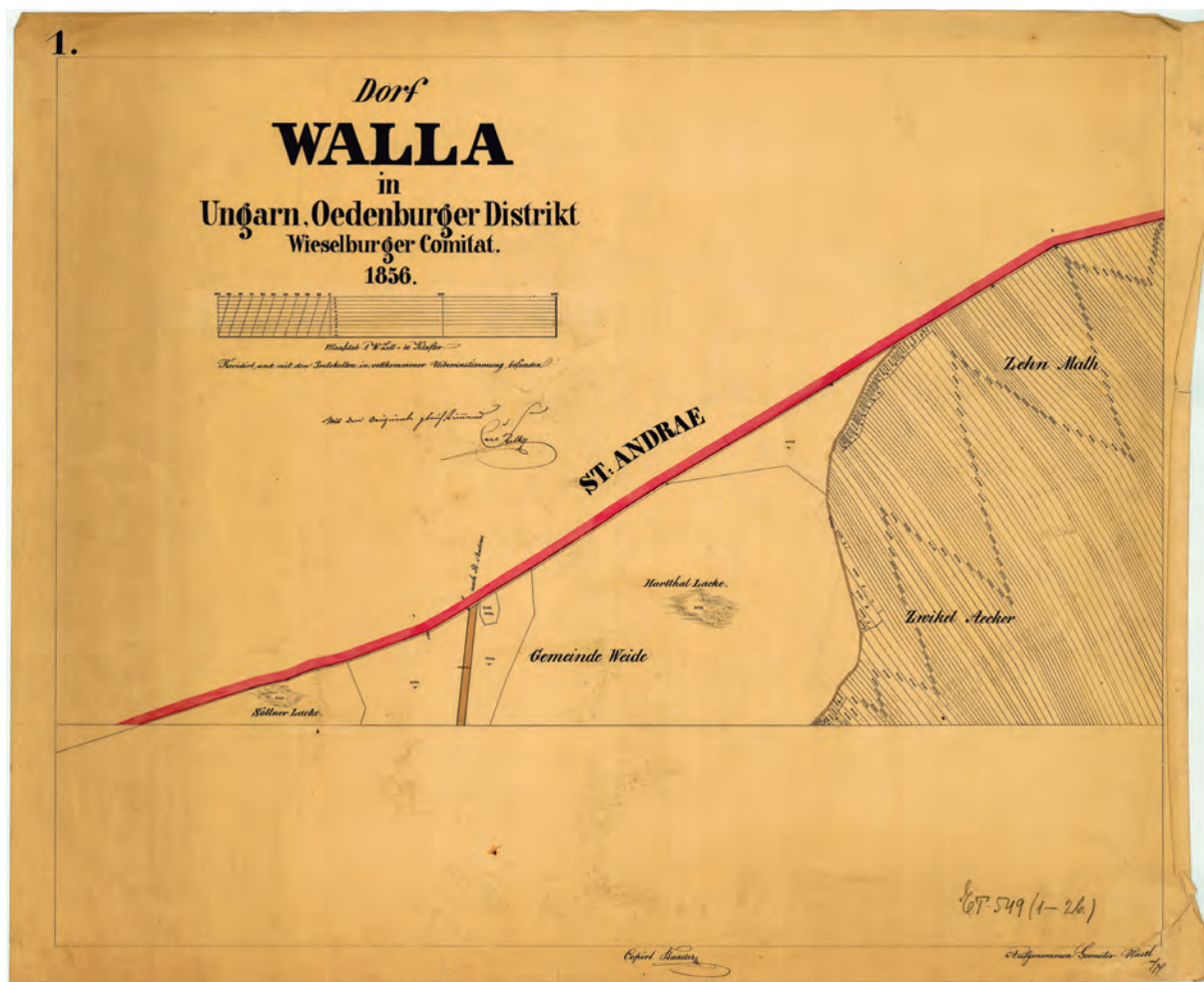
December végéig Prochaska Klamut segédével együtt 16 burgenlandi település (Kismartonhegy, Kismarton, Fertőfehéregyháza, Nagyhöflány, Kishöflány, Kelénpatak, Feketeváros, Lajtaszentgyörgy, Cinfalva, Darázsfa, Vulkapordány, Selegszántó, Sopronkertes, Darufalva, Félszerfalva, Selegd) szelvényeit készítette elő litografálásra. 1858 márciusában Mitis és Vacano négy ládát kért a bécsi kataszteri litográfiai intézettől (Lithographisches Institut

des Katasters), amelyekben Bécsbe küldenék a litografálásra előkészített dokumentumokat. Áprilisban Baader és Piotrowski további 16 község (Győrasszonyfa, Kisbarát, Bőny, Mezőörs, Nyúl, Nyalka, Pér, Ravazd, Gyórság, Csanak, Gyarmat, Ménfő, Sokorópátka, Szerecseny, Fraknó, Répcekőhalom), Prochaska és Klamut további 18 község (Vámosderecske, Dér föld, Répcekároly, Császárfalu, Sopronújlak, Felsőrámóc, Répcebőnya, Sopronszentmárton, Nemestelek, Répcefő, Csáva, Borosd, Hidegség, Fertőhomok, Hegykő, Sopronszécseny, Nagycenk, Kiscenk) szelvényeinek előkészítésével végzett. A többi hónap munkajelentései nem maradtak fenn, de az az ügyiratokból kiderül,

■ Pomogy kataszteri térképének másolata. Johann Baader másolta, Karl Rolke ellenőrizte (MNL OL, S 16 - No. 548/1.)

9 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 407. 32768/1857.

■ Valla kataszteri térképének másolata. Johann Baader másolta, Karl Rolke ellenőrizte (MNL OL, S 16 - No. 549/1.)

hogy 1858 májusára az 1856-ben felmért községek szelvényeit nyomtatásra előkészítették.¹⁰

A hg. Esterházy család számára készített másolatok közül két község térképét őrzi az Országos Levéltár: Valla és Pomogy szelvényeit.¹¹

Anton Buttula térképtáros

Miután 1857. október 11-én I. Ferenc József jóváhagyta a soproni térképtárosi állás betöltését, pályázatot írtak ki, melyet a birodalom minden pontjába eljuttattak. A pályázatokat november végéig kellett megküldeni a soproni pénzügyigazgatósági osztálynak, amelyekről december

20-áig kellett nyilatkoznia a felmérési igazgatónak, vagyis Vacanónak. Az 1822. december 6-ai és az 1831. április 22-ei rendeletek alapján az pályázhatott az állásra, aki már hosszabb ideje aligazgatóként vagy felügyelőként, illetve a provizóriumnál főmérőként vagy levéltárvezetőként tevékenykedett, vagy 1. oszt. nyilvántartási (Evidenzhaltungsgeometer) vagy felmérési mérőként dolgozott. A pályázathoz csatolni kellett a tanulmányokra és a kataszteri szolgálatra vonatkozó igazolásokat, a felettesektől származó minősítést, illetve nyilatkozni kellett a nyelvtudásról is. A térképtáros feladata volt a térképtár helyiségeinek berendezése, a felmérési

¹⁰ ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 417. 5038/1858., 422. 16825/1858., 426. 29472/1858.

¹¹ *Dorf Pammaggen ungarisch Pomogy in Ungarn Oedenburger Distrikt Wieselburger Comitat.* [1:2880]. 1856. MNL OL, S 16 Esterházy család hercegi ága (= S 16) - No. 548. *Dorf Walla in Ungarn, Oedenburger Distrikt Wieselburger Comitat.* [1:2880]. 1856. MNL OL, S 16 - No. 549.

munkarészek átvétele és rendezése, a térképek litografálásra történő előkészítése, a felmérési dokumentumok másolása megrendelésre, adatszolgáltatás a becsléshez és a felszólaláshoz. Erre a feladatra egy körültekintő, tevékeny és jó erőben lévő személyt kellett választani.¹²

Hat pályázat érkezett Sopronba, Vacano és Mitis a következő sorrendet állapította meg: Anton Buttula, Michael Griechisch, Martin Pollanetz, Vinzenz Zidek. A trieszti, 60 éves Michael Stossich nyilvántartási mérnököt és a prágai, 59 éves Anton Krziz (Michelup¹³, 1797. 12. 23. – ?) 1. oszt. mérnököt alkalmatlannak nyilvánították. Zidek (Brodek u Prostějova, 1814. 04. 06. – ?) a brünni főiskolán tanult mezőgazdaságtant, matematikát, természettörténetet, geometriát és rajzolás. 1833-tól dolgozott a kataszternél, 1855-től a salzburgi térképtár vezetője volt. Pollanetről csak annyit tudunk, hogy klagenfurti nyilvántartási mérnök volt több mint 36 évnél szolgáló idővel. Griechisch (Sopron, 1797. 09. 28. – ?) a soproni líceum elvégzése után a bécsi politechnikumban tanult. 1819-től segédként, majd 1821-től mérnökként dolgozott a kataszteri felmérésnél, az 1830-as években Morvaországban, majd a felszólalásnál is közreműködött. 1845-től Felső-Ausztriában nyilvántartási mérnökként tevékenykedett. Német, latin és „szláv” mellett magyar nyelvtudással is rendelkezett.¹⁴

Hawliczek Griechisch kinevezését támogatta, mivel úgy ítélte meg, hogy Buttula felügyelői vagy felügyelőségi vezetői munkakört is betölthetne a magyarországi részletes felmérésnél. Griechischnek 1858 tavaszán kellett volna elfoglalnia új posztját, de május közepén visszalépett. Családi problémákra hivatkozva kérte, hogy engedélyezzék, hogy Linzben maradjon. Ezt követően Buttulát nevezték ki

térképtárossá (Katastralmappenarchivar), aki június 18-án letette a szolgálati esküt, és július 1-jétől részesült az új kinevezéssel járó illetményekben. Mitis javasolta, hogy tarthassa meg korábbi tisztét is, vagyis a soproni adókerületben a provizórium műszaki munkálatainak irányítását és felügyeletét. A főigazgatóság nem ellenezte ezt a megoldást azzal a feltétellel, hogy nem kaphat két fizetést, hanem jutalommal díjazza provizórium munkáját.¹⁵

Anton Buttula (Krnov, 1801 k. – ?, 1865) a bécsi politechnikumban tanult, majd 1823-ban 1. oszt. segédként alkalmazták a felmérésnél. 1850. augusztus 1-jétől a soproni adókerület főmérnökeként a provizórium műszaki munkálatait irányította, november 1-jén nevezték ki 1. oszt. mérnökké, majd 1856-ban felmérési felügyelővé.¹⁶

1858 májusában négy mérnök alkalmazását engedélyezték a térképek litografálásának előkészítésére. Prochaska és Baader mellett Buttula kinevezésével Rolke lett a harmadik mérnök. Vacano Johann Welzenstein (Znojmo, 1809. 03. 01. – ?) 1. oszt. mérnököt javasolta negyediknek, de a főigazgatóság az ő kinevezését nem hagyta jóvá, mivel még jó erőben volt, így a részletes felmérésben részt tudott venni. Helyette Ferdinand Sacher 1. oszt. mérnök kinevezését kérték, sok éves szolgálatára és előrehaladott korára való tekintettel.¹⁷

Ferdinand Sacher (Altdorf in Böhmen, 1783. 07. 07. – ?) három évfolyamot végzett a bécsi politechnikumban. 1819-től szolgált a kataszternél, Morvaországban, Csehországban és Galíciában. 1856-ban Bukovinából helyezték a soproni adókerületbe, 1857-ben nevezték ki 1. oszt. mérnökké, és 1858. július 28-tól a soproni térképtárban dolgozott. 1860.

12 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 409. 40150/1857., 415. 584/1858.

13 A német névalak több csehországi (egykori) településsel is beazonosítható: Měcholupy u Blovic, Měcholupy u Žatce, Měcholupy, Dolní Měcholupy, Horní Měcholupy.

14 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 400. 9496/1857., 415. 584/1858., 448. 20490/1859. Griechisch keresztelésére vonatkozóan I. Sopron evangélikus születési anyakönyvei az Adatbázisok Online anyakönyvi adatbázisában. *Schematismus des Markgrafthums Mähren und Herzogthums Schlesien (= Schematismus Mähren)*, 1834:34., 1835:35., 1836:38.

15 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 415. 584/1858., 425. 26802/1858., 428. 34680/1858. *Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich*, (1859) 4:160.

16 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 375. 1026/1856. Török ENIKŐ: Az 1850-ben kinevezett kataszteri főmérnökök. *Catastrum*, 3. (2016) 1:27.

17 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 422. 17048/1858., 427. 32233/1858., 454. 34105/1859.

április végén a leépítések alkalmával kegydíjjal elbocsátották.¹⁸

Buttula 1858 szeptemberében még egy segédet kért maga mellé, erre a posztra Emanuel Dworzakot javasolta. Dworzak korábban, 1852 és 1856 között Buttula mellett dolgozott a főmérnök segédjeként, 1856-ben átment a részletes felméréshez, de nem vált be, így 1857-ben visszakerült a provizóriumhoz. A főigazgatóság nem hagyta jóvá Dworzak kinevezését, azt kérte, hogy a részletes felméréstől egy másik segédet válasszon. 1859-ben került sor a sokat betegeskedő Arnold Makusch 1. oszt. segéd kinevezésére. Makusch (Tyrau¹⁹, 1836. 07.16. – ?) két évet járt a lvivi technikumba. 1853-tól dolgozott a kataszternél, 1857-ben Bukovinából került Magyarországra. 1859. május 1-jén a térképtárba helyezték.²⁰

1859-ben további személyzeti változásokra került sor. Év elején Rolke kérte áthelyezését a részletes felméréshez, amit a főigazgatóság azzal a feltétellel engedélyezett, hogy orvos igazolja alkalmasságát a terepmunkára, illetve kérte a pénzügyigazgatóságot, hogy ne nehéz, megerőltető terepre helyezték őt. Így Rolke az 1. felügyelőségbe került. A személyzet létszámát a főigazgatóság tovább kívánta csökkenteni, két mérnököt tarthatott meg a pénzügyigazgatóság. Első körben Prochaskát küldték ki terepre, de ő kérvényezte, hogy a térképtárban maradjon, így korára (71 éves) és fizikai állapotára való tekintettel visszavonták az áthelyezését. Végül 1860. április végén a 76 éves Sacher nyugdíjazásával oldották meg a létszámcsökkentést.²¹

1858 nyarán érkezett meg Sopronból az első térképüldemény a bécsi kataszteri litográfiai intézetbe: összesen 44 község eredeti szelvényei. De a nyomtatás még nem kezdődött el, mert

egyrészt először a Tirolból érkezett térképeket nyomtatták ki, másrészt a főigazgatóságon belül vita tárgyát képezte, hogy helyrajzi számokkal vagy azok nélkül állítsák-e elő a magyarországi területek könyomatait. Hawliczek határozottan támogatta, hogy a korábbi gyakorlattól eltérően, de az itáliai kataszteri térképek mintájára a helyrajzi számokat ne utólag, kézírással vezessék rá a térképekre, hanem a kőre rajzolják. Korábban ugyanis a nem építési és az építési telkek számozása újrakezdődött, azaz a telekszámozás egy községen belül nem volt folyamatos, így a nem építési telkek helyrajzi számait pirossal, az építési telkek helyrajzi számait feketével írták rá a nyomatokra, az eredeti térképekhez hasonlóan. De nem minden példányt – általában 16 példányban nyomtatták ki egy-egy község térképét – egészítettek ki helyrajzi számokkal, csak a három kötelezpéldányt (pl. a központi térképtárnak szánt példányt), a többire csak vásárlási szándék esetén írták rá a helyrajzi számokat. Azonban a Magyarország és egykori társországi számára kiadott felmérési utasítás szerint egy község telkeinek számozása folyamatosan történt. Ha a könyomaton alpból felvették volna a helyrajzi számokat, akkor a felszólalások és a változások vezetése alkalmával az eltéréseket pirossal tudták volna vezetni a könyomatos térképeken is. A litográfiai intézet 1859 nyarára készített egy próbanyomatot Kópháza térképének egyik szelvényéről. Eredetileg Philipp Krippelt bízták meg a kőrajz elkészítésével, de ő hirtelen megbetegedett, ezért ifjabb Anton Floder vette át a munkáját. 14 órát igényelt az adott szelvény helyrajzi számainak kőre rajzolása. Anton Guldenstein, a litográfiai intézet igazgatója határozottan ellenezte, hogy a helyrajzi számokat a könyomaton feltüntessék. A számok rajzolása a litográfusok számára na-

18 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 390. 6840/1856., 417. 7229/1858., 419. 9640/1858., 454. 34105/1859., 468. 19367/1860., 662. 48823/1858.; Bücher 147. *Schematismus Mähren*, 1834:36., 1835:35., 1836:39., 1837:39. *Schematismus Böhmen*, 1839:39., 1840:41., 1841:40., 1842:42., 1843:43., 1844:49. *Handbuch Galizien*, 1845:93., 1846:91., 1847:98., 1848:121., 1849:78., 1850:80., 1851:197., 1852:184., 1854:203., 1853:197., 1855:176. *Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich (= Handbuch Österreich)*, (1856) 4:226., (1858) 4:224.

19 A minősítési táblázatokban Tyrau és Tynrau névalakkal szereplő sziléziai település beazonosítása további kutatásokat igényel.

20 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 375. 1187/1856., 398. 3645/1857., 399. 6640/1857., 405. 27328/1857., 435. 53085/1858., 446. 17632/1859., 453. 31766/1859., 454. 34105/1859.

21 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 437. 57937/1858., 447. 17703/1859., 447.17874/1859., 457. 41950/1859., 460. 48715/1859., 464. 4804/1860., 669. 36751/1859.

▪ Kópháza próbanyomatának részlete, 1859 (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 456. 39540/1859.)

gyon megerőltető, nemcsak a szemüket, de a kezüket is tönkreteszi. Legalább tíz gyakorlott litográfussal többet kellett volna alkalmazni a többletmunka elvégzésére, illetve eggyel több személyt az ellenőrzésre, akiknek az elhelyezését is meg kellett volna oldani. Jobb, vastagabb, így drágább követ kellett volna beszerezni a térképek nyomtatásához, és a könyvek előállítására is az eddigieknél sokkal több pénzbe és időbe került volna. Legfőképp pedig az szót a helyrajzi számok feltüntetése ellen, hogy ez az eredeti térképek állapotát még inkább veszélyeztette volna. Mivel Valetin von Streffleur²² (1808–1870), a főigazgatóság felmérési referense szerint a többletköltségeket a próbanyomat

előállítására alapján nem lehetett pontosan megállapítani, a főigazgatóság 1859 novemberében további 12 község térképének kinyomtatását rendelte el – lehetőleg olyan községeket, ahol a tagosítás már megtörtént – a helyrajzi számok feltüntetésével.²³

1860 májusára készült el a 12 község (Abda, Dunaszeg, Écs, Hédervár, Kispéc, Beled, Edve, Garta, Lövő, Máriakálnok, Magyarokimle, Mosonszentmiklós) nyomtatott térképe, egy községé 13, a többié 16 példányban. 14 metsző (Prohaska, della Torre, Krapf, Horrack, Hess, Gall, Fröhlich, Wölsz, Morerette, Lavarán, Richard Alborghetti, Karl Winter, Philipp Krippel, Franz Winter) dolgozott a térképek-

22 *Allgemeine Deutsche Biographie*. Bd. 36. Leipzig, 1893. 562–563. Digitale Volltext-Ausgabe in Wikisource, https://de.wikisource.org/w/index.php?title=ADB:Streffleur,_Valentin_Ritter_von&oldid=2493534 (2018. 01. 13.). *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Bd. 40. Wien, 1880. 2–7. Digitale Volltext-Ausgabe in Wikisource: https://de.wikisource.org/wiki/ADB:Streffleur,_Valentin_Ritter_von (2018. 01. 13.)

23 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 434. 49395/1858., 437. 57937/1858., 456. 39540/1859. A korábbi helyrajzi számozásra példa Prága térképe: *Hauptstadt Prag (Praha) ... 1842*. [1:2880] Wien, 1856. A térkép a csehországi kataszteri levéltár (Ústřední archiv zeměměřičtví a katastru) adatbázisában kutatható: <http://archivnimapy.cz>. *Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Katasters in Folge der Allerhöchsten Patente vom 23. Dezember 1817 und vom 20 October 1849 angeordneten Landes-Vermessung*. Wien, 1856. 63., 76. A német nyelvű utasítás és annak modern magyar fordítása – Tuza Csilla munkája – elérhető a *Catastrum* honlapján (www.catastrum.hu).

kel, egyesek csak a vonalas tartalmat, mások csak a feliratokat, megint mások pedig a helyrajzi számokat rajzolták a köré. Ezek alapján Guldenstein megállapította, hogy a nyomtatványok előállításának költsége egyharmaddal nagyobb a helyrajzi számok felvétele esetén, és egy lap elkészítése kétszer annyi időbe telik. A főigazgatóság Eduard Pechmanntól²⁴ (1811–1885), a katonai háromszögelési iroda vezetőségének tagjától, 1860-tól a pénzügyminisztériumban a kataszteri ügyek referensétől is szakvéleményt kért az ügyben. Az ő szakvéleményéből az is kiderül, hogy nem csoda, hogy olyan kis példányszámban nyomtatták ki a kataszteri térképeket, mert a korábbi kiadások kétharmada raktáron maradt. Pechmann, miután számba vette az ellene és mellette szóló érveket és összesen 80 százalékra becsülte a teljes költségnövekedést, nem javasolta a helyrajzi számok rávezetését a könyvmatokra. Végül a főigazgatóság 1861 januárjában döntést hozott, lemondott a helyrajzi számok feltüntetéséről a litografált szelvényeken, és csak azoknak a községeknek a térképét nyomtatták ki, amelyekben megtörtént a tagosítás. A litografálás során előnyt élveztek a tiroli és a galíciai térképek, mivel azokban a tartományokban a hamarosan elkezdődő becslésekhez szükség volt nyomtatott példányokra.²⁵

A térképtár „állandó”, legalább 10-15 évre szóló elhelyezésének megoldása – vagyis az állandó kataszteri térképtár (stabiles Katastralmappenarchiv) kialakítása – is 1860-ig húzódott. Még 1857 elején a soproni pénzügyigazgatósági osztály Konopásek Ágoston pénzügyi tanácsost, Vacanót és a soproni építészeti igazgatósági osztály (Baudirektionsabteilung) egyik alkalmazottját megbízta, hogy keressenek a városban a térképtár számára száraz, nem tűzveszélyes és megfelelő nagyságú épületet. Több lehetőség felmerült: vagy magánszemélytől – Isepp János kereskedőtől – béreljenek házat, vagy a pénzügyőrség épületében helyezték el a térképtárat, vagy a 634. házszámú, 1009. hrsz. számú egyemeletes kincstári épületnek (ma Vár-

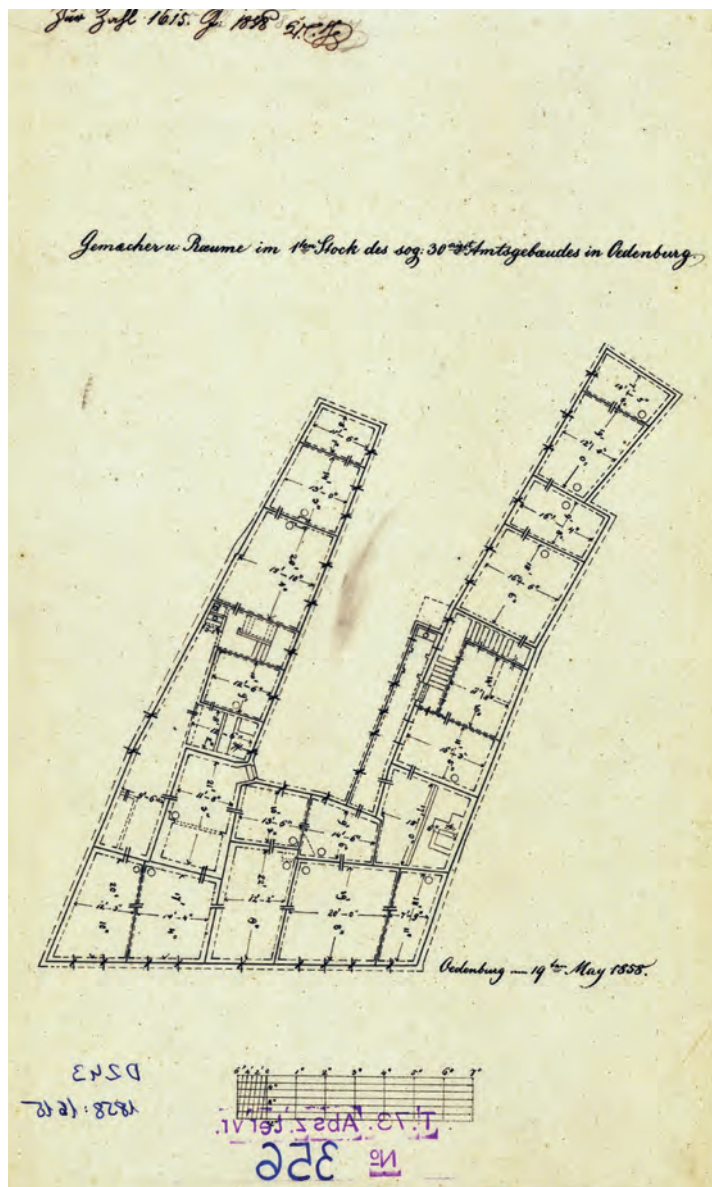
kerület 43.) – amely a pénzügyi ügyészségnek is otthont adott –, a harmincadhivatal egykori épületének első emeletét alakítsák ki erre a célra. Konopásek felvetette azt a lehetőséget is, hogy az egykori harmincadhivatal udvarán, a korábbi sóraktár helyén húzzanak fel egy új épületet. Az is felmerült, hogy a soproni székhelyű hivatalok számára külön épületet emelnek, amelyben a térképtárat is el tudták volna helyezni, de ezen építkezéstől végül is elálltak. A soproni építészeti igazgatóságtól kértek szakvéleményt és költségvetést az egykori harmincadhivatal átalakításával kapcsolatban. Az építészeti igazgatóság szerint a harmincadhivatal épületének átalakítását a kataszteri főigazgatóság által megadott szempontok alapján, a grazi térképtár mintájára nem lehetett megvalósítani. Ennek ellenére 1860 ele-

■ Az egykori harmincadhivatal a kataszteri térképen a pénzügyőrség (K.K. Finanzprocuratur) épületeként szerepel, 1856 (MNL OL, S 78 - 207. téka - Sopron - 92.)

²⁴ *Allgemeine Deutsche Biographie, herausgegeben von der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*. Bd. 25. Leipzig, 1887. 310–312., Digitale Volltext-Ausgabe in Wikisource: https://de.wikisource.org/w/index.php?title=ADB:Pechmann,_Eduard_Ritter_von&oldid=2503836 (2018. 01. 13.)

²⁵ ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 470. 30985/1860.

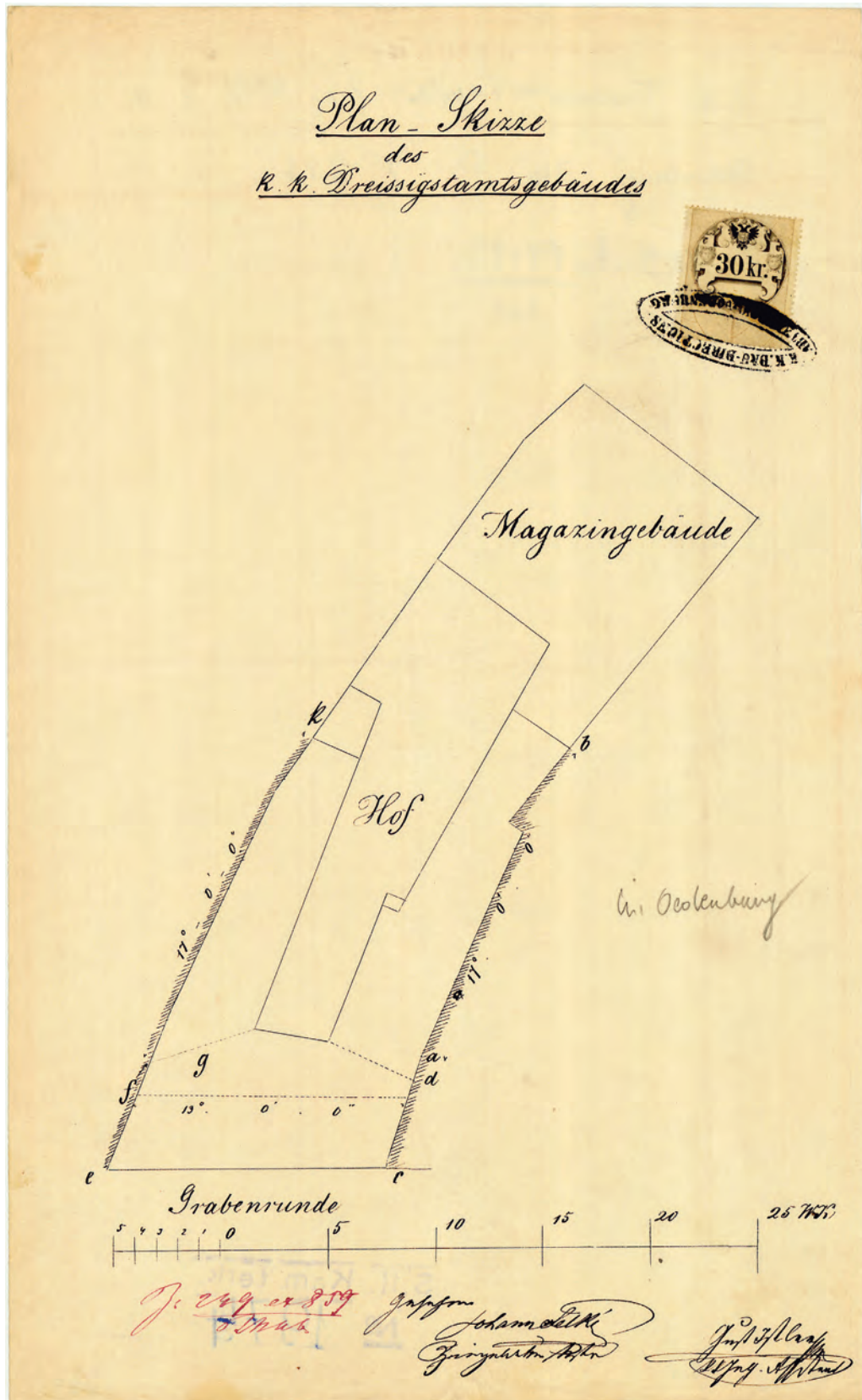
■ Az egykori harmincadhivatal alaprajza, 1858 (MNL OL, T 73 - No. 356.)

jén végül a harmincadhivatal épületének átalakítása mellett döntöttek. Mivel az épületben Anton Buttula térképtáros és Eduard Desoye pénzügyőr bérelt lakást, először az ő bérleti szerződésüket kellett felmondani. Két alaprajz is fennmaradt az épületről az átépítés kapcsán: az egyik 1858-ból, a másik 1859-ből. Az utóbbit Gustav Istler (?–1894), a soproni építészeti igazgatóság mér-

nökegédje és a téglamester (Ziegelmeister) szignálta.²⁶ A bécsi állami levéltárban őrzött iratok feldolgozásával egyértelműen megállapítható, hogy a soproni térképtárat nem 1860-ban hozták létre – ahogy a szakirodalom eddig számon tartotta²⁷ –, hanem 1857-ben, és ideiglenesen az 1. felmérési felügyelőség soproni épületében, a Tibolth Károlytól bérelt házban helyezték el.

26 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 390. 6549/1856., 401. 12356/1857., 416. 4883/1858., 452. 30007/1859., 458. 43879/1859. MNL OL, S 78 - 207. téka - Sopron - 92., S 79 No. 830/1.; D 243 K.k. Landes Baudirections Abtheilung zu Oedenburg, Általános iratok 1615/1858. *Gemacher u. Raeume im 1-ten Stock des sog. 30-sigst Amtsgebauedes in Oedenburg*. [1:210] 1858. MNL OL, T 73 Abszolutizmuskori levéltárból kiemelt tervek No. 356. *Plan-Skizze des k. k. Dreissigstamtsgebauedes*. [1:360]. 1859. MNL OL, S 11 Kamarai térképek No. 1974.

27 *A magyar földmérés és térképészet története*. Főszerk. JOÓ ISTVÁN, RAUM FRIGYES. II/A. köt. Bp., 1992. 10.

■ Az egykori harmincad hivatal alaprajza, 1859 (MNL OL, S 11 - No. 1974.)